

ALLMÄNRELIGIOSITET OCH EVANGELISK FÖRKUNNELSE

av

BO GIERTZ

Låt mig börja med en kort karakteristik av det vi kallar allmänreligiositet eller folkreligion.

Det är en religion, som i det väsentliga bygger på den allmänna uppenbarelsen. I ett kristet land är den ofta färgad av kristna föreställningar och använder sig av bibliska termer. De som omfattar den tror inte sällan själva att de är kristna. I själva verket är det en tro, till vilken man kan finna motsvarigheten i alla världsdelar.

Människan äger ju förmågan att ana Guds existens. Hon möter honom i hans verk. Hon har sinne för det tremendum och fascinosum, som ingår i Guds väsen. Hon har fått lagens bud skrivna i sitt bröst. Hon har alltså ett samvete. Hon har sin evighetslängtan, något som inte gärna accepterar döden som en yttersta gräns.

Av sådana byggstenar är folkreligionen sammanfogad. Naturligtvis är de uppblandade med åtskilliga mänskliga funderingar och spekulationer, olika i skilda tider och länder.

Vår tids folkreligion i Skandinavien ter sig väl i stora drag på följande sätt.

Den innesluter en mer eller mindre bestämd gudstro. Det kan stundom synas osäkert, om Gud finns, men det är alldeles säkert, att om han finns, så är han god och förlåtande.

Denna gudstro är monistisk. Djävulen har försvunnit ur bilden. Därför blir det ett allvarligt problem, hur så mycket ont kan inträffa i en värld som styrs av en god Gud. Inför livets gåtor blir man stundom fatalist. Gud blir ett outgrundligt öde. «Det var så bestämt.» «Hans tid var väl ute.»

Liksom Gud är god, begär han att vi skall vara det. Det viktigaste är att man försöker göra det rätta. Det religiösa livet är mindre viktigt. Bönen, kyrkogången, missionsarbetet — sådant

kan man försumma, bara man har följt sitt samvete. All naturlig religion är gärningslära. Av naturen är vi alla fariseer, djupt övertygade att Gud först och främst frågar efter gärningarna. Av evangeliet finns här endast ett litet missförstått och fel placerat brottstycke: om vi inte håller måttet, så förlåter Gud mer än gärna. För omvändelsen finns det ingen plats, utom möjligen såsom en moralisk förbättring, behövlig och nyttig för en och annan drinkare eller sadist.

Inför döden har denna folkreligion ett vagt hopp om att den döde får komma till Guds himmel. Dom och förtappelse ligger i allmänhet helt utanför dess föreställningsvärd. Begravningen blir en avskedsfest, där de anhöriga tar farväl, och ett uppbrott till en annan värld, om vilken man mycket litet vet utom att alla får det bättre där.

När upplysningstidens rationalister försökte sammanfatta religionens väsentliga innehåll i de tre orden Gud, Dygd och Odödlighet, gav de alltså en ganska träffande beskrivning av denna folkereligion.

Den fråga vi i dag skall behandla är alltså, hur en evangeliets predikare skall ställa sig inför denna allmänreligiositet. Han möter den runt omkring sig, också bland sina åhörare, även bland dem som tror att de är kristna.

Vi skall försöka besvara vår fråga genom att studera aposteln Paulus och hans sätt att handla i motsvarande situation.

«Om just detta väsende, som I sålunda dyrken utan att känna det, är det jag nu kommer med budskap till eder . . . »

Vi minns orden. Paulus hade kommit till Aten, för första gången i sitt liv. Han hade gått omkring och sett på den frejdade staden, som nu från sin forna storhet hade sjunkit ned till att vara något i stil men Jena eller Heidelberg, en universitetsstad för rikemanssöner, esteter och filosofer. Paulus hade konstaterat hur hela staden var fylld med avgudabilder, och han hade — inte utan skäl — upprörts över att finna Olympens hela gudahov med alla dess äventyrliga gestalter, uppblandade med Orientens sällsamma djurgudar, företrädda i denna stad, som berömde sig av sin fina gamla bildningstradition.

Det finns vissa påtagliga likheter mellan den tidens Atén och våra dagars västerland. Lukas säger med en glimt av humor: «Det var nämligen så med alla atenare likasom ock med de främlingar, som hade bosatt sig bland dem, att de icke hade tid och håg för annat än att tala om eller höra på något nytt för dagen». De hade icke våra kvällstidningar och icke de decimeterhöga rubrikerna på löpsedlarna, men också där kände man väl till nyheternas värde och visste att det sensationella alltid var gångbart. Också där kombinerades behovet av att ständigt matas med nya sensationer med en övertrygelse att man just så följde med sin tid och stod i händelsernas brännpunkt.

I detta nyhetsintresse fanns det plats också för religionen. Den fanns där som debattämne, också som nyhetsstoff. Nya kulter importerades från öster. Nya tankeriktningar lancerades inom filosofien. Bland allt detta gick atenaren omkring såsom domare och satte i kraft av sitt förnuft betyg åt filosofer, mystagoger och gudaläror.

Bakom detta intresse fanns också en annan längtan, människohjärtats dragnin mot sin Skapare. Den kunde bli så stark att rollerna kastades om och människan ödmjukt trädde fram som supplikant framför det altare och de gudabilder hon själv hade rest. Den religiositet, som springer fram ur den allmänna uppenbarelsen, är sig ju tämligen lik i alla tider. Den pendlar mellan mänskligt övermod, som sätter sig till domare över det gudomliga, och en orolig tillbedjan, som söker efter medel att blidka Gudomen och vinna dess bevägenhet. Ibland sjunker den ner till magi, som utgör en falsk syntes mellan skräcken för de okända makterna och känslan av att vara deras herre. Av sådan magi med trolldomsformler, häxkonstböcker och amuletter var den antika världen full. Mer av äkta religion fanns det hos det offrande och bedjande folket. Ädlare, mera förändligad, ibland intellektualiserad mötte samma religiositet hos somliga av de bildade. En man som Cicero står inte långt ifrån 1700-talets religiösa upplysning. Även han kunde ha samlat religionens väsentliga innehåll i de tre orden: Gud, dygd och odödlighet.

Allt detta mötte nu Paulus i Atén. Vi vet hur det gick. Paulus

blev förd till Areopagen. Tusentals turister har i våra dagar stått där och låtit blicken svepa upp mot Parthenon eller ned mot Agora. Nu ville man veta, vad det var för en ny lära, som han förkunnade. Den var ny — alltså var den intressant. Man ville veta — alltså var man djupt övertygad om sin förmåga att döma mellan olika läror och religioner. Samtidigt fanns där något oroande och utmanande i Pauli ord — «det är förunderliga ting, som du talar oss i öronen».

Paulus börjar med att berätta vad han sett i Aten. Han har konstaterat att atenarna är ett religiöst släkte. Det har upprört honom att se alla deras gudabilder, men det säger han inte genast. Han har genomskådat det förvända i denna avart av allmänreligiositet. Alla dessa gudabilder förkroppsligar ju den gud, som man gjort sig själv och därför till slut är herre över. Det är en Gud som man nalkas med krav och pretentioner: do ut des. Uppfyller guden inte, vad man väntar av den, kan man störta den till marken och slå den i spillror — alldeles som folkreligiositeten gör ännu i dag, när den nalkas Gud med sina bestämda krav, och förkastar honom när han inte uppfyller dem.

Hur gör nu Paulus?

Hans sätt att tala är en nyttig undervisning för oss präster, som alla möter en liknande folkreligiositet. Som överskrift över Pauli tal på Areopagen kunde man sätta de orden: Om just detta väsende, som I sålunda dyrken utan att känna det, är det jag nu kommer med budskap till eder.

De orden sätter allt på sin rätta plats. Här finns religiositet i denna stad. Denna religiositet består inte bara av misstag. Den finns ju där, därför att Gud finns. Gud har gjort sig känd i sin skapelse och genom människornas samveten. Men genom denna allmänna uppenbarelse låter han endast ana sig. Han är alltjämt den okände Guden.

Men från denne okände Gud kommer nu bud. Han uppenbarar sig. Han har trätt in i denna värld och handlat. Och nu talar han genom sitt sändebud, Ordets tjänare.

Detta är prästens situation — hans lyckliga situation. Här finns alltid någon aning om den Gud, som ända sedan skapelsen varit

uppenbar i sina verk. Därför finns det också ett religiöst intresse. De som har det verkligt svårt är icke evangeliets förkunnare utan ateismens. Människan är av naturen religiös. Frågan efter Gud dyker ständigt på nytt upp.

Och här får nu prästen tala — in i denna situation, där Gud redan finns. Och prästen vet, att han har ett budskap att komma med, som svarar slag mot något i människans natur. Där finns en aning, en längtan, ett behov och ett frågande. Den som verkat allt detta, är samme Gud som nu talar. Den okände Guden, från vilken prästen kommer med budskap, han är samtidigt den förut anade. Den Okände blir nu den Uppenbarade, den stumme blir den som talar.

Hur utför nu Paulus detta?

Han börjar med att redogöra för något, som vi vet både genom den allmänna uppenbarelsen och genom den särskilda. Han utgår alltså från det som är riktigt i allmänreligiositeten, det som människan kan nå fram till genom att taga vara på det ljus hon redan har fått. «Den Gud, som har gjort världen och allt vad däri är, han som är Herre över himmel och jord, han bor icke i tempel, som äro gjorda med händer.» Allt detta kunde också en stoisk filosof ha sagt. Och han kunde ha instämt också när Paulus fortsätter: «Ej heller låter han betjäna sig av människohänder, såsom vore han i behov av något, han som själv åt alla giver liv, anda och allt».

Så mycket kan hämtas ur den uppenbarelse, som man kan möta överallt på jorden. Det hör med till det som människosläktet vetat från begynnelsen, och som intill våra dagar levat kvar såsom en naturlig gudskunskap, ofta förunderligt hög och ren just bland de primitivaste folken, i Kalahariöknen eller på Eldslandet.

Men när Paulus så åberopar den allmänna uppenbarelsen, citerar han samtidigt Gamla Testamentet, utan att hans åhörare vet det. För Paulus är det inte utan betydelse att han gör så. Han stöder sig inte på folkreligionen, inte heller där den har rätt, utan på Ordet. Han har prövat alla dessa fromma tankar och föreställningar inför Ordet. Därför vet han vad som är riktigt och vad han har rätt att säga.

Och detta riktiga vänder han nu till kritik av den falska folkreligionen. Han har inte släppt tanken på dessa tempel och gudabilder och på dessa människor som offerar för att få. Han vet att de kommer med sin gåva till den som har makten för att så få honom över på sin sida. Här sätter han nu in kritiken: Gud bor icke i tempel, som är gjorda med händer, ej heller låter han betjäna sig av oss människor, som om han vore i behov av något.

Alltså: Paulus tar sin utgångspunkt i folkreligionen men drar från första början upp en klar gränslinje mellan det som är sant och falskt, mellan det som är gudomlig uppenbarelse och det som endast är mänskliga tillägg och spekulationer. Han drar upp den gränslinjen utan att angripa sina åhörare. Han ställer dem till svars utan att behöva säga: Sådana är ni och så galet gör ni. Han säger i stället: Sådant är Gud, så stor, så mäktig. Han vet att han konstaterar något, som de själva har kunnat ana. Därifrån drar han konklusionen: Alltså behöver han icke våra gåvor.

I allt detta ligger en djup visdom. Inte minst i utgångspunkten: att inte angripa fel utan först konstatera vad som är riktigt. Detta är icke endast en sådan *captatio benevolentiae*, som de antika retorerna rekommenderade såsom inledning till varje tal. Utan det är att erkänna Guds verk och taga fasta på det. Gud har redan varit här bland dessa människor. Därför finns det något att utgå ifrån.

Ty nu går Paulus över till det stora budskapet, det som blivit uppenbart genom Guds ingripande i världen. Vad Paulus förut har sagt, det har han sagt för att hjälpa åhörarna att förstå sin situation och sin egen religiositet — både det riktiga i den och det alltför begränsade och mänskliga.

Nu kommer det avgörande ordet, det av Gud givna svaret på människornas längtande frågor. Den levande Guden griper in, handlar här på jorden och sänder det förlösande ordet till sina människobarn.

I detta sammanhang uttrycker Paulus saken så:

«Med sådana okunnighetens tider har Gud hittills haft fördrag, men nu bjuder han människorna, att de allestädes skola göra bättring. Ty han har fastställt en dag, då han skall döma världen

med rättfärdighet genom en man, som han har bestämt därtill. Och han har åt alla givit en bekräftelse härpå, idet att han har låtit honom uppstå från de döda.»

Lukas' berättelse ger oss naturligtvis endast en antydande sammanfattning, men den ger det väsentliga. *Nu* har Gud gripit in, han har sagt och gjort det avgörande. *Nu* bjuder han alla dessa sina skapade människobarn, i alla länder och folk, att göra bättring. Han har insatt en Frälsare, inför vilken varje människoöde avgöres till liv eller död. Allt detta har han bekräftat genom att låta honom uppstå från de döda.

Märk nu, att Paulus på intet vis härleder detta sitt budskap ur folkreligionens premisser. Han vädjar inte till åhörarna att ge honom rätt utifrån det, som de själva anat och redan kan hålla med om. Det väsentliga och avgörande är något nytt, något som skett i strid med allt vad man kunnat vänta och något som nu förkunnas och skall tagas emot i tro.

Paulus utgår alltså från den allmänna uppenbarelsen endast för att teckna människans situation och få åhörarna att känna igen sig. Han fördjupar allmänreligiositeten och renar den. Gud är ju redan här, vi lever i honom, därav kommer denna aning och längtan. Men på allt detta bygger Paulus *inte*, när han skall säga det väsentliga. Han är nogga med att icke dra några andra slutsatser än dem som *kan* dras, nämligen att den grova idolatrien måste vara oriktig. Det finns andra sådana slutsatser. De kan dras utifrån samvetet och vår känsla av förpliktelse, vår ambition och vår känsla av att icke räcka till. Sådant kan hjälpa oss att förstå, att vi alltid står med skuld inför Gud och icke kan svara honom för ett på tusen. Men när det gäller svaret, evangeliets budskap, då drar Paulus inga slutsatser utifrån det som åhörarna redan vet. Han för i stället fram ett alldeles nytt budskap. Och han gör det med frimodighet och glädje. Han vet att han har ett förlösande ord att säga.

Detta kan vara en viktig lärdom för oss präster. Det är ett vanligt misstag, ofta begånget under detta sekel, att söka knyta an till den religiositet, som finns utanför evangeliets rāmärken, och försöka göra sig förstadd genom att utnyttja folkreligionen,

utan att sedan på allvar våga gå längre. Detta sätt att predika har vuxit fram ur en i och för sig riktig känsla att mycken central predikan aldrig tar tag i en församling, där majoriteten utgörs av allmänreligiösa människor. Det må nu vara vid en julotta, en konfirmation, en andaktsstund på ett företag, i Rotary eller någon annanstans. Predikanten har under beredelsen frågat sig: Vad kan folk förstå av denna text? Vad är det som ligger på linje med deras upplevelser och erfarenhet? Svaret blir regelbundet något som faller inom folkreligionens ram. Det kan vara sådant som har att göra med Guds existens, hans försyn, omvårdnad och faderliga kärlek. Det kan vara moraliska frågor och sådant som reglerar vår vardag. Därför präglas en sådan förkunnelse så ofta av deism och moralism. Så kan det börja redan i söndags-skolan, och det kan fortsätta på samma sätt efter hela linjen ända til jordfästningstalet.

Om vi frågar, hur det kommer sig, att människor så ofta tror att folkreligion är detsamma som kristendom, så har vi här en av orsakerna. Förkunnelsen försöker göra en anknytning men gör den på falskt sätt. «Att tala om sådant som människor förstår» kan nämligen vara ett farligt program. Ibland gör man halt när man kommer till gränsen för det som ligger inom deras synkrets, medan allt det väsentliga faktisk ligger utanför. Ibland går man över den gränsen, men gör det så försiktigt att budskapet inte når fram. Efteråt säger man sig kanske, att man som Paulus talat om att «Gud har fastställt en dag då han skall döma världen med rättfärdighet genom en man som han har bestämt därtill». Men man har gjort det med så många konstiga ord om det eskatologiska slutperspektivet eller den dubbla utgången eller med så många vaga antydningar om att kärleken har sista ordet och att Gud blir allt i alla, att ingen kunde förstå att det verkligen var fråga om att han själv skulle kunna gå förlorad.

Det är förunderligt, hur mycket man kan tala om Jesus utan att spränga folkreligionens ram. Jesus återspeglar Guds kärlek. Han predikar kärleken (alltså moral och lag). Han vill samla oss alla efter döden i sitt rike osv. Inom den ramen kan man passa

in åtskilligt om förlåtelsen (fast inte försoningen och syndernas förlåtelse för Jesu skull), åtskilligt om lidandet (fast inte Kristi ställföreträdande lidande), åtskilligt om tron (fast inte tron på Jesus som den enda frälsningsvägen) och åtskilligt om Anden (fast inte den Ande, som genom Ordet skapar tro på Kristus Försonaren). Så kan man inbilla sig och församlingen att det är kristendom man predikar, fast det i själva verket är en folkreligiositet försedd med kristna etiketter.

Vad Gud här har rätt att vänta av sina budbärare, det är att de skall våga komma med budskapet från den Okände, att de skall våga säga det som *inte* finns i folkreligionen, det nya som ingen visste förut, som folk inte utan vidare håller med om bara därför att de är religiösa, det som kanske tvärtom väcker deras indignerade protester — men som är en Guds kraft till frälsning.

Paulus anknöt inte alltid till folkreligionen. Från Atén kom han till Korint. Han berättar själv, att han här inte ville veta om något annat än Jesus Kristus och honom såsom korsfäst, alltså det som folkreligionen inte vet om. Man har velat göra gällande, att det berodde på erfarenheterna från Atén, och att man härav kan sluta att vi över huvud taget icke skall försöka finna några anknytningar utanför det centrala evangeliet. Det lär väl knappast stämma. Apostlagärningarna framställer inte Pauli predikan på Areopagen som något varnande exempel. Det finns tillfällen när det är riktigt att göra en sådan anknytning. Men man skall då göra som Paulus. Man går in i människors situation och låter dem känna igen sig t. ex. i sitt sökande, men samtidigt drar man upp gränsen mellan vad som är riktigt och vad som är falskt i folkreligionens gängse föreställningar, för att sedan fulltonigt och beslutsamt föra fram budskapet från den Okände, evangelium om Jesus Kristus.

Våra texter ger oss ofta osökta tillfällen till en själavårdande uppgörelse med några av folkereligionens grundläggande misstag.

Vi kan taga som exempel perikopen om Marta och Maria. Det svar, som denna text ger om det enda nödvändiga, går stick i stäv mot folkreligionens uppfattning. Man kan låta texten tala och slippa all onödig polemik. I inledningen kan man ställa

frågan, vad som är väsentligast i religionen. Man kan referera några av de vanliga svaren: att tro på Gud, att leva rätt, att följa sitt samvete och göra sitt bästa. Man kan punkt för punkt konstatera att detta är viktigt och att Gud begär detta, men att svaret på frågan efter det nödvändigaste, det som kan kallas det enda nödvändiga, blir ett helt annat. Sedan låter man Herren Kristus själv tala och förklara, *vad* som är det enda nödvändiga och *varför* detta är och måste vara nödvändigare än allt annat. Härigenom blir texten i sig själv en kraftig uppgörelse med folkreligionens största misstag: att nådemedlen egentligen icke är så nödvändiga och att man kan vara kristen utan att gå i kyrkan.

Men det må räcka med detta enda exempel.

När Paulus hade predikat i Atén drev somliga gäck med honom, andra sade: Vi vill höra dig tala om detta ännu en gång. Och med det beskedet gick Paulus ifrån dem. Dock slöt sig några män till honom och kom till tro.

Och detta är vad också vi präster har att räkna med. Hur skickligt vi än förstår att anknyta till det riktiga i folkreligionen, kommer många ändå att driva gäck med oss, när vi predikar evangelium. Anstöten och dårskapen i det, som Gud gjorde, när han offrade sin egen Son till försoning för våra synder, kan inte trollas bort med någon aldrig så kongenial förståelse av samtiden och dess människor.

Det finns ingen säkrare metod att förvanska evangelium än att kräva, att det skall predikas så «att också en modern människa kan förstå det» — om man nämligen med «förstå» menar det-samma som «acceptera». Däremot är det riktigt att hon skall kunna förstå det i den meningen, att hon fattar vad det är frågan om, även med risk att hon blir indignerad, förbittrad och aggressivt fientlig, där hon förut kanske bara var likgiltig. Om några reagerar på det viset, så kommer det alltid å andra sidan liksom i Atén att finnas några som kommer till tro. Och det var för deras skull vi sändes ut med budskapet från den Okände.